

valistuspastori Anders Chydeniuksen (1729–1803) äänenpainoista.

Vaikka Heikka siis rinnastaa kirjan otsikossa kapitalismin mustaan joutseneen ja johdonmukaisesti tuomitsee taloudellisen riiston, aikamme kirkollisen, talouseettisen keskustelun kontekstissa hänen puheenvuoronsa johdattelee keskustelijoita tunnustelevasti yksityisomistusta ja markkinatalousmyönteisyyden suuntaan. Hän ei pyri demonisimaan rahaa sellaisenaan.

Heikan esseekokoelma tarjoaa runsaasti kiinnostavia avauksia niille, joilla riittää valmiutta tarkastella uskon ja rahan suhdetta globaaleja kehityskulkuja huomioiden. Tietyntyyppisestä helpolukuisuudestaan huolimatta kyseessä ei ole kevytmielinen teos. Se kannattaa lukea muistaen maailmanlaajojen talous- ja kehityshaasteiden vakavuus. Niiden taustatekijöiden diagnosointi ja ratkaisumallien analysointi on todella haastava tehtävä, jota Heikan puheenvuoro vie aidosti eteenpäin.

VILLE PÄIVÄNSALO, DOS.

**KIMMO KETOLA,
MAARIT HYTÖNEN,
VELI-MATTI SALMINEN,
JUSSI SOHLBERG &
LEENA SORSA**

Erilaistuva kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Katsaus kirkon työhön. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47. Tampere 2016. 132 s.

Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere 2016. 388 s.

Nelivuotiskertomus 2012–2015. Tilastovisualisoinnit. kirkontutkimuskeskus.fi

Kirkon uusin nelivuotiskertomus koostuu kahdesta itsenäisestä osasta, jotka muodostavat yli 500-sivuisen mittavan katsauksen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaan ja suomalaiseseen uskonnollisuuteen. Näiden teosten lisäksi nelivuotiskertomukseen liittyviä aineistoja on ensimmäistä kertaa julkaistu interaktiivisina tilastovisualisointeina. Visualisoinneissa osaa nelivuotiskertomusten tilastoaineistoista voi tarkastella myös seurakuntatasolla. Myös kaksi kirjallista osiota ovat verkkojulkaisuja ja luettavissa maksutta kirkon tutkimuskeskuksen internetsivuilla.

Nelivuotiskertomuksen tavoitteena on tarjota kuvaus kirkon tilanteesta ja eritellä tapahtuneita kehityssuuntia sekä mahdollistaa niiden pohjalta päätöksenteko kirkon ja seurakuntien toiminnan kehittämiseksi. Tavoitteena on myös palvella käsikirjana seurakuntia, kirkon työntekijöitä ja tiedotusvälineitä sekä toimia oppi- ja tenttikirjana ja tutkimusten lähde- ja vertailuaineistona.

Nelivuotiskertomuksen ensimmäinen, tiiviimpi osa, *Erilaistuva kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015* keskittyy kirkon työhön ja toimintaan. Käsiteltäviä osa-alueita ovat kirkon strategiat ja strategiatyö, kirkon auttamyö, media, kansainvälinen työ sekä hallintoon, talouteen ja henkilöistöön liittyvät kysymykset. Toinen, lähes 400-sivuinen *Osallistuva luterilaisuus* on tutkimuksellisempi, analyttisempi ja laajempi katsaus suomalaiseen uskonnollisuuteen ja uskonnon kenttään tarkasteltavana ajanjaksona. Teos käsittelee Suomen uskonnollisia yhteisöjä, suomalaista luterilaisuutta, musiikkia ja kulttuuria, auttamista, vapaaehtoistyötä ja diakoniaa, kirkon yhteiskunnallista asemaa ja rooleja sekä kirkon vaikuttamistoimintaa.

Molemmat kirjat sekä selkeät ja informatiiviset tilastoaineistojen visualisoinnit tarjoavat todella paljon kiinnostavaa luettavaa. Ratkaisua jakea kokonaisuus eri osiin voidaan pitää perusteltuna paitsi kokonaisuuden laajuuden myös sisältöjen puolesta. Ensimmäinen osa tarjoaa ennen muuta katsauksia ja arviota kirkko-organisaation tekemästä työstä ja sen olosuhteista. Sen sisällöt ovat pääosin kirkkohallituksen asiantuntijoiden tuottamia. Toinen osa keskittyy kirkkososiologisempaan analyysiin laajojen aineistojen pohjalta. Sen kirjoittajat ovat Kirkon tutkimuskeskuksen tutkijoita, jotka ovat tässä laajemmassa kokonaisuudessa saaneet mahdollisuuden tutkimukselliseen näkökulmaan. Molemmissa osissa käydään mittavaa vuoropuhelua yhteiskunnallisen kontekstin, globaalien trendien ja ajankoh- taisten ilmiöiden kanssa. Käsiteltävät teemat vaihtelevat yksinäisyydestä sote-uudistukseen ja digitalisoitumisesta ekstremismin ehkäisyyn. Yhteiskunnallinen taustoittaminen on tarpeellinen pohja kirkon tilanteen tarkastelulle kuluneiden neljän vuoden ajanjaksolla. Samalla fokus säilyy riittävästi kirkon roolissa suhteessa näihin kysymyksiin.

Ensimmäisessä osassa käsittelyssä ovat muun muassa kirkon kentän viimeaikaiset keskeiset teemat: toimintakulttuurin ja työntekijöiden roolin muutos, kansalaistoiminta, kirkon verkossa tapahtuva työ ja uskontojen välinen dialogi. Sen sijaan samaa sukupuolta olevien parisuhteisiin liittyvät kysymykset eivät näy ensimmäisessä osiossa lähes lainkaan. Tämä yllättää, kun ottaa huomioon, miten paljon ne ovat käsiteltävällä nelivuotiskaudella herättäneet keskustelua ja kiinnostaneet kirkon jäsenistöä, päättäviä elimiä ja mediaa. Nelivuotiskertomuksen toisessa osiossa avioliittolain muutosta kyllä käsitellään eri näkökulmista. Tutkimuskeskuksen internetsivustoilla julkaistut interaktiiviset tilastovisualisoinnit ovat selkeitä, käytettävyydeltään hyviä, monipuolisia, ja mahdollistavat nopean perustietojen haun ja haltuunoton esimerkiksi messuihin osallistumisesta, vapaaehtoistoiminnasta ja uskontodialogista seurakunnissa.

Teokset edustavat melko perinteistä, instituutiolähtöistä näkökulmaa uskuntoon. Niissä ei juurikaan hyödynnetä uskontososiologian tutkimuskentällä suosittua eleytyn uskonnon (lived religion) näkökulmaa, joka korostaa arjen uskonnollisuutta ja sitä, miten tavalliset ihmiset tulkitsevat ja elävät uskoa ja spirituaalisuutta todeksi arjessaan. Jäsenyyksien, kirkon oppiin liittyvien uskomusten, ja perinteisten uskonnon harjoittamisen indikaattoreiden näkökulma on tietysti luonteva ja perusteltu lähtökohta evankelis-luterilaisen kirkon omassa julkaisussa. Kuten toisessa osiossa todetaan, tuloksia pohditaan erityisesti kirkon uskon valossa. Suomalaisen uskonnollisuuden tarkastelua pääosin suhteessa perinteisiin luokiteluihin tekee ymmärrettäväksi myös tilastoaineistojen ja erityisesti pitkien aikasarjojen käyttö. Väljempää henkisyttä tai spirituaalisuutta pyritään kyllä sitäkin lähestymään, joskin new age -kirjallisuudesta ammennettujen näkökulmien ja väittämien avulla, ikään kuin luokitellen ihmisiä "uus-henkisiä" katsomuksia kannattaviksi

si", vaikka väljempää spirituaalisuutta monilta osin nimenomaan ilmentää se, että se pakenee ja jopa vastustaa luokitteluja ja kategorisointeja. Muu-kin kuin new age -henkinen spirituaalisuus tuodaan kyllä tekstissä esiin (esimerkiksi toisen osan luvussa 2.7), mutta enemmän keskusteluun tulosten kanssa kuin varsinaisen tutkimuksen kohteena. Nelivuotiskertomusta lukiessa on silti hyvä muistaa, että uskonnon ja spirituaalisuuden merkitys ihmisten arjessa, kriiseissä tai eettisissä kysymyksissä on laajempi ja monimuotoisempi kuin perinteisten indikaattorien valossa voidaan havaita.

Instituutiolähtöisyyteen liittyä myös nelivuotiskertomuksen tulos, jonka mukaan kriittisyyttä kirkkoa kohtaan ilmenee erityisesti pienituloisten ja työttömien suomalaisten keskuudessa. Kirkko voi edelleen näyttäytyä valtaapitävien instituutiona muiden vastaavien instituutioiden joukossa, eikä se nauti luottamusta kaikkialla. Instituutiolähtöisyyteen liittyen herääkin kysymys, voisiko esimerkiksi heikossa asemassa olevien parissa toteutettavaa työtä tarkastella sinänsä kiinnostavien hyvinvointimallien ja työmuotojen näkökulmien lisäksi leipäjonon todellisuudesta ja eriarvoisuuden kokemuksista käsin. Tällainen yhteiskuntateologisempi lähestymistapa voisi avata kirkon elämään ja suomalaisten uskonnollisuuteen kiinnostavia näkökulmia instituutiolähtöisemmän näkökulman rinnalle.

Nelivuotiskertomuksen helmiä ovat jälkimmäisen osion näkökulmat luterilaisuuden kätketyistä tai epäsuorista vaikutuksista suomalaisten arvoihin ja asenteisiin sekä yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan. Luterilaisuuden ja luterilaisen historian vaikutusta esimerkiksi yhteiskunnalliseen luottamukseen, tasa-arvoon, hyvinvointimalleihin ja työhön asennoitumiseen ei ole suomalaisessa yhteiskunnassa tiedostettu tai käsitelty laajasti. Näihin teemoihin luotettavaa kiinnostavia näkökohtia voi siis toivoa luettavan laajasti niin kirkossa kuin sen ulkopuolella.

Kokonaisuudessaan nelivuotiskertomus tarjoaa varsin laajan ja ansiokkaan tietopakettin, joka eittämättä vastaa tavoitteisiinsa tarjota kuvaus kirkon tilanteesta, eritellä tapahtuneita kehityssuuntia ja mahdollistaa niiden pohjalta päätöksenteko kirkon ja seurakuntien toiminnan kehittämiseksi. Kirkolla ja sen toiminnasta kiinnostuneilla on käytössään valtava määrä tietoa, tilastoja ja näkökulmia. Laaja ja hyvin visualisoitu interaktiivinen osio mahdollistaa kirjallisten osioiden lisäksi lukuisiin yksityiskohtiin syventymisen. Tiedon ja aineiston määrä voi muodostua jopa haasteeksi, jos seurakunnan työntekijä tai luottamushenkilö haluaa muodostaa kokonaiskuvan kirkon tilanteesta. 500-sivuisen nelivuotiskertomuksen ja interaktiivisten tilastovisualisointien läpikäynti on kohtalainen urakka. Lisäksi vuonna 2016 julkaistiin laaja *Kirkon tulevaisuusselonteko* mittavan liiteosan kera, puhumattaakaan kaikista muista julkaisuista, joita Kirkkohallitus, Kirkon tutkimuskeskus ja esimerkiksi seurakuntayhtymät ovat viime vuosina tuottaneet. Kirkon suunnasta kiinnostunutta voi kohdata runsauden pula.

Nelivuotiskertomus on siksi parhaimmillaan käsikirjana, joka palvelee seurakuntia, kirkon työntekijöitä ja tiedotusvälineitä. Sitä voidaan myös varmasti hyödyntää oppilaitoksissa ja tutkimusten lähde- ja vertailuaineistona. Kirkko on ottanut kiinnostavasti jopa edelläkävijän roolin monenlaisessa tiedontuotannossa. Jäsen360-palvelu on jo levinnyt laajasti kirkon ulkopuolelle, ja nelivuotiskertomuksen interaktiivisesti visualisoitu sekä tutkimuksellisesti analysoitu tieto erottuu edukseen monien muiden organisaatioiden raporttien ja vuosikertomusten keskellä. Jään odottamaan, milloin nelivuotiskertomuksessa käytetyt tilasto- ja kyselyaineistot avataan viime vuosien avoimen datan trendin mukaisesti sellaisinaan kenen tahansa analysoitaviksi.

HENRIETTA GRÖNLUND, DOS.